

Кафедра соціальної роботи, управління та суспільних наук
**КУРС «ЕТИКА ТА АКАДЕМІЧНА ДОБРОЧЕСНІСТЬ
В ОСВІТІ І НАУЦІ»**

**ЛЕКЦІЯ: КУЛЬТУРА СПІЛКУВАННЯ ПЕДАГОГА В СИСТЕМІ
МОРАЛЬНИХ ВІДНОСИН**

План

Вступ

1. Культура спілкування: поняття, ознаки, структура, функції.
2. Діалог як основна форма спілкування і доброчесності.
3. Антикультура в спілкуванні: її «дефектні рівні» та «бар'єри» доброчесності.

Висновок

Вступ

Культура спілкування – це система норм, принципів і правил спілкування, а також технологія їх виконання, яка вироблена людським співтовариством з метою оптимізації й ефективності комунікативної взаємодії. Формування культури спілкування – одна з основних завдань виховання. Освіта і виховання орієнтовані на формування й розвиток людини як суб'єкта власної життєдіяльності.

**1. Культура спілкування педагога в системі
моральних відносин.**

Культура і мораль знаходяться у тісному діалектичному взаємозв'язку. Поняття «культура» несе надзвичайно велике духовно-моральне навантаження. Сьогодні існує майже тисяча різних визначень цього поняття. Тому ми свідомо уникаємо формальних дефініцій, і зосередимо увагу на найбільш сутнісних її аспектах.

Нам імпонує погляд В. Біблера, який наголошує на тому, що лише наприкінці ХХ – початку ХХІ століть стало можливим зрозуміти ФЕНОМЕН КУЛЬТУРИ у її справжньому сенсі людського буття [1, с. 261-302]. Логічний розвиток ця провідна думка філософа-культуролога знаходить у таких трьох судженнях:

1. Культура є формою одночасного буття і спілкування різноманітних – минулих, сучасних і майбутніх – культур, формою діалогу і взаємонародження цих культур.

2. Культура – це форма детермінації індивіда у горизонті особистості, форма само детермінації нашого життя, свідомості, мислення; тобто культура – це форма вільного вирішення і перевірення своєї долі у свідомості і загальної відповідальності.

3. Культура – це знаходження «світу вперше» [1, с. 289-290].

Отже, творення культури генетично і соціально-історично відбувається на засадах самопрагнення, цілеспрямованої людської діяльності. Людина працює не лише «на себе», а й на суспільство, інших людей. Так здійснюється феномен людської самодетермінації. Звернемося до проблеми культури спілкування педагога в аспекті його моральних відносин.

Діяльність педагога неможливо уявити поза спілкуванням. Безумовно, щоби сприяти вияву й утвердженню доброчесності, воно має носити людський, гуманний характер. Опанувати наукою спілкування намагаються всі культурні люди. Як свідчить практика, оволодіти майстерністю спілкування – справа настільки ж нелегка, наскільки й необхідна: тут важливим є не лише знання принципів і норм гуманістичних відносин, правильна оцінка людей і обставин, а й уміння чинити відповідно до цих знань і принципів.

Педагогічне спілкування відбувається в різних ситуаціях, умовах. Труднощі в спілкуванні, зазвичай, виникають тоді, коли педагог прагне примусити студентів вступити в контакт, незважаючи на їх емоційний стан,

інтелектуальні особливості, бажання спілкуватися. Це відштовхує вихованців і сприймається ними як патерналізм, некоректність, нав'язливість. Тому в самому намірі спілкування має виявлятися обережність, здатність досягнути налаштованість іншого на встановлення контакту комунікативну дію. Тут педагогові завжди допоможе розсудливість, поміркованість, узгодженість власної дії з урахуванням моральної свободи, права іншого, оскільки духовне спілкування – це добровільний акт. Важливо пам'ятати, що у процесі спілкування формуються не лише пізнавальні здатності особистості, а й інтегральні складові психічного життя: самооцінка, усвідомлення власного «Я» і відчуття його тотожності в будь-яких життєвих ситуаціях, засвоюються прийоми протидії зовнішньому тискові, виробляються критерії ставлення до інших людей і т. ін. [5]. Кожний акт спілкування впливає на наше життя в цілому, але, крім того, у ньому реалізуються кілька функцій, завдяки яким ми досягаємо мети. Визначимо ці функції більш конкретно:

1. Контактна функція – встановлення стану обопільної готовності приймати та передавати повідомлення і підтримувати взаємний зв'язок до завершення акту.
2. Інформаційна – обмін повідомленнями (описами), запитаннями та відповідями.
3. Спонукальна – заохочення партнера або ж самого себе (стимулювання) до виконання певних дій.
4. Координаційна – взаємне орієнтування й узгодження дій, коли йдеться про спільну діяльність.
5. Пізнавальна – адекватне сприйняття і розуміння сенсу повідомлення, а також взаємне розуміння одне одного (намірів, установок, переживань, станів партнерів).
6. Амотивна – або ж неусвідомлений «обмін емоціями», або ж один із партнерів збуджує в іншому певні емоції.

7. Встановлення відносин – усвідомлення і фіксування свого місця в системі рольових, статусних, ділових, міжособистісних та інших зв'язків.

8. Впливова функція спрямована на зміну стану, поведінки, ціннісно-мотиваційної сфери партнера (намірів, поглядів, думок, рішень, уявлень, потреб, рівня активності, смаків, норм поведінки, оціночних критеріїв тощо).

У реальному процесі спілкування може переважати та чи інша функція або декілька з них. Це залежить від того, який зміст партнери вкладають у конкретний акт спілкування. Успішним педагогічне спілкування стає можливим тоді, коли його суб'єктам притаманні такі якості:

- спрямованість на людину, вміння враховувати індивідуальну своєрідність кожного і на цій основі здійснювати вибір відповідних способів взаємодії;
- самодостатній обсяг уваги, вміння її розподіляти, її висока стійкість;
- спостережливість стосовно інших людей: здатність фіксувати найменші зміни в зовнішній поведінці, виявляти зміни в настрої і т. ін.
- пам'ять на імена і обличчя, особливості емоційних реакцій;
- мислення, здатність аналізувати вчинки людей, усвідомлювати мотиви їх здійснення, визначати її поведінку в різних ситуаціях і умовах;
- інтуїція, що допомагає зрозуміти особливості, які характеризують особистість іншої людини шляхом їх безпосереднього спостереження. Досвідчене око мудрого педагога за незначними ознаками схоплює психічний стан вихованця і причетність його до тієї чи іншої події, що трапилася;
- уява, вміння поставити себе на місце співбесідника, здатність проникнути в його внутрішній світ, подивитися на навколишнє оточення його очима;
- вихованість емоційної сфери, вміння співчувати іншим людям: відчувати чужий біль як свій, чужі радощі, позитивні та негативні переживання;

- вміння вибирати стосовно іншої людини найбільш адекватні способи поведінки, творчий підхід до вибору засобів впливу на іншого [6].

Співставлення існуючих класифікацій стилів педагогічного спілкування дозволяє виокремити низку інваріантних характеристик і на цій основі диференціювати стилі педагогічного спілкування: 1) діалогічний; 2) альтруїстичний; 3) конформістський; 4) пасивний; 5) маніпулятивний; 6) авторитарно-монологічний; 7) конфліктний.

Вищим рівнем за цією класифікацією, на наше переконання, найбільш продуктивним щодо організації освітнього процесу і притаманного йому розвивального, виховуючого і творчого потенціалу є діалогічний стиль спілкування педагога зі студентами, ад'юнктами та аспірантами. Отже, перейдемо до його характеристики.

2. Діалог як основна форма спілкування і доброчесності.

Як відомо, метод діалогу започаткував давньогрецький філософ Сократ. Натомість в епоху Середньовіччя він був забутий і почав відроджуватися лише у Нові часи.

ПЕРШИМ ПРИНЦИПОМ названого методу у спілкуванні є такий: щоби утверджувалася доброчесність у взаєминах, потрібний діалог, який передбачає спілкування на ґрунті взаєморозуміння, рівноправності, толерантності, справедливості. А це вимагає високого рівня культури й моральності учасників діалогу.

ДРУГИЙ ПРИНЦИП діалогічного стилю спілкування передбачає педагогічний оптимізм, опору на позитивний потенціал вихованця, поєднання доброзичливої вимогливості з довірою до самостійності мислення молодшої людини. У цьому процесі допомагає відкритість, щирість і природність, безкорислива чуйність і емоційне сприйняття студентів, аспірантів/ад'юнктів, прагнення до взаємоповаги і співпраці.

ТРЕТІЙ ПРИНЦИП вимагає глибокого й адекватного сприйняття, розуміння поведінки індивіда, його особистісної проблематики, врахування полімотивованості їх вчинків, а також цілісний вплив на особистість вихованців та їх ціннісно-смыслову готовність до новизни.

ЧЕТВЕРТИЙ ПРИНЦИП передбачає орієнтацію, спрямованість на діалог, дискусію, обговорення різних питань, високу імпровізованість у спілкуванні. П'ятий принцип педагогічного спілкування орієнтує на прагнення до власного професійного особистісного зростання, розвинене почуття толерантності, гумору тощо [2; 3].

Отже, усі названі принципи спрямовують свідомість педагога не лише на свої власні потреби, а передусім на потреби, інтереси вихованців; накопичення потенціалу злагоди і співпраці, передавання знань і соціальних норм як особистісно пережитого досвіду, що потребує індивідуального осмислення; прагнення до творчості, особистісного і професійного зростання, готовність до самостійного пошуку істини; домінування методів і прийомів, спрямованих на організацію самостійної діяльності індивідів, прагнення до об'єктивного контролю результатів діяльності вихованців, індивідуального підходу та врахування моральної рівності суб'єктів освітнього процесу та ін.

Безумовно, що основним засобом виховання культури спілкування є рідна мова, яка супроводжує людину все її життя. Досліджуючи мову як духовно-моральний адекват світу, О. Федик зазначає: «Через мову дух животворить, щоб людина мала можливість пізнати цей світ, створити його ідеальну модель із метою поширення та розгортання своєї діяльності у ньому. Мова виконує визначальну роль у парадигмі «людина – її життя, чин – навколишній світ», оскільки вона і тільки вона трансформує фізичний світ ідеальний, а також створює всю систему життєвих вартостей, є джерелом розвитку людського розуму та душі [7, с 17].

Засобом мови здійснюється духовне становлення особистості, а також відбувається складний процес самоусвідомлення людини, її

самоствердження. Мова забезпечує і морально-духовне зростання людини, і її занепад при неналежному користуванні нею, вона виступає ідентифікатором її духовного «Я». Недосконале знання рідної мови, яке ще часто-густо зустрічається – це страшне духовне каліцтво: «язик у роті – наче задубіла колода, вухо – напівглухе, око – підсліпувате, душа – зв'язана птиця, що не може розгорнути своїх крил. І навпаки, добре знання й володіння мовою – це вже половина успіху в житті, ключ до щастя. А до того, чиста правильна мова – найкраща музика, джерело високої насолоди» [4, с. 20-21].

Виконуючи одну із сутнісних функцій – мова як джерело моралі, доброчесності, мова акумулює в собі розвиток душі, вона є основою культури спілкування, діалогу.

3. Антикультура в спілкуванні: її «дефектні рівні» та «бар'єри» доброчесності.

Спілкування – це вияв справжньої доброчесності, якщо воно ґрунтується на засадах культури особистості. Натомість за умов браку культури не може бути доброчесності, моральні відносини втрачають свою цінність, починає домінувати антикультура. Антикультура сьогодні не таке вже й рідкісне явище: вона має різні прояви: від ледве помітної зверхності до крайньої межі брутальності, відвертої зневаги у відносинах.

Поняття «антикультура» охоплює не лише світ свідомості, світогляду людини, а й її діяльність, відносини, поведінку. У широкому сенсі – це бездуховність людини, її онтологічне небуття на рівні особистості, втрата, або не набуття людської сутності. У найбільш грубій формі антикультура протистоїть духовній культурі інших людей, суспільству на рівні жорстокості, агресії, недоброзичливості, недоброчесності, зоологічному індивідуалізму. У вузькому сенсі антикультура – це блокування взаємодії з іншими людьми, нехтування справжніми людськими цінностями. Зазвичай

антикультура виявляється у приниженні й самоприниженні людини. Вона може набувати не лише відкритих, а й прихованих форм, «лакування», створення зовнішнього привабливого образу. Тоді, як внутрішнє «Я» людини здатне приховувати в собі егоцентризм, нетолерантність, репресивність свідомості.

Антикультура як негативне соціально-особистісне явище, підриває підвалини людяності, вона засвідчує «дефектність», прогалини у вихованні особистості, знецінює (знижує) силу людського Духа. Нині викликає велику стурбованість те, що найпотужнішим ретранслятором антикультури є мас-медіа, особливо небезпечним є те, що вона охоплює усі сфери людського спілкування.

Антикультура в сенсі спілкування найчастіше виявляється в таких аспектах:

Зловживання іноземною лексикою, під приводом того, що нібито це диктується сучасністю, але це, звичайна омана. Так, є ті слова, які запозичені давно і набули статусу загальноновизнаних, отже, вони є активно вживаними. До прикладу, більшість термінів, запозичених із неслов'янських мов, функціонують у термінологічній системі української мови як слова, які пристосувалися до норм орфоепії та орфографії мови-реципієнта: абонемент, альбом, брошура, буклет, бібліотека, графіка тощо (з грець.); автор, анотація, ілюстрація, коректор (з лат.); абзац, капітал, шрифт (з нім.); репринт (з англ.); абрєвіатура (з італ.); альманах (з араб.). Співзвучними з українськими залишається багато російських термінів: рос. пробел – укр. пробіл, рос. разрядка – укр. розрядка і т. ін. Нові ж слова, зазвичай, не мають статусу загальноновживаних. Натомість останнім часом чужоземні слова все більше і більше засмічують українську мову...

Наголосимо, що українська мова є настільки багатою і самодостатньою, що цілком задовольняє найвищі духовні потреби у спілкуванні. Для ілюстрації цього положення пропонуємо авторський вірш:

Ой, які ж ми є сучасні,

Ой, які ж то ми нещасні,
Не тому, що нема сала –
Мову рідну відібрало!
І вже ми зовсім не ті:
То «мажори», то – «круті»...
Жебраки і олігархи,
І ченці, і патріархи,
Забувають рідне вже –
Переходять на чуже...
У нас море абдукацій,
У нас море – аберацій,
Абісалій, що без дна,
Ой, то розуму нема!
Де не кинь, там лише кейси,
І флешмоби, і скієлси,
Чати, жмути міфікацій,
Звих пішов до інновацій,
І брейн-ринги, і дебати,
Квести-ігри, облатати,
Абеліцій і потенцій,
Лиш бракує абстиненцій,
Тож розпуста – вище веж,
Абулія поряд – теж!..
В нас такі уже словечка,
Що ведеться суперечка:
Можуть бути вони чи ні,
В Україні, в наші дні?
Ну, наприклад – автокоди,
Нам прийшлися до вподоби,
Автологія ж – ні-ні, –

Хай горить вона в огні...
Або скажем: автоміксис,
Спирохети, стигми, спексис,
Ріжуть вуха, а проте,
Для когось вони – святе!
Ми вже так, як в анамнії,
Без'язикі, очманілі,
Без моралі, без аскез,
А освіта – це ж лікбез!...
От би нині нам Сократа,
Щоб навчав нашого брата,
А ми все в гіпокінезі,
Гіпоксії, на протезі,
Гістарезіс нам рідня,
Вимираємо щодня...
А іще – глюкозурія,
Небо нам вже не зоріє,
«Ковід» нищить рідний код,
Бідолашний мій народ!..
А Тарас казав: «Навчайтесь,
Та свого лиш не цурайтесь,
Та не будьте байстрюки,
Не могли ж – КОЗАКИ»!
Он, які у нас потішки,
Загляніть лише до книжки...
Гуморески, а пісні,
Їх співати ж навесні!
А які є скоромовки,
Казка з «Божої коровки»,
Колискові й небилиці,

Обереги й косовиці,
Алегорії і танці,
Сонце ясне, що уранці
Світлом будить нас усіх,
Щоб лунав дитячий сміх.
Щоб були живі, веселі,
У містах наших і селах,
Щоб було ДОБРО, не зло,
Україною – цвіло!
Щоб співали, не тужили,
Та все Господа хвалили,
Що дарує нам життя,
Спонукає до звияг!
Щоб збагнув в Кремлі «Німврод»,
Геній наш – живий народ!
Серед всіх народів світу,
Будемо йому служити,
А чуже? Нам треба знати,
Як-то в міру – позичати!

Антикультура у процесі спілкування виявляється від застосування слів-паразитів типу: ну-ну, ось-ось, от-от, «я шизею» та ін. Засміченість мови завжди негативно позначалася на вартості діалогу, бажанні його продовження.

Антикультура у процесі спілкування настає від перебільшеного емоційного задоволення, яке втомлює і викладача, і студента. Тому у всьому варто дотримуватися міри, особливо у такій тонкій справі, якою є – спілкування.

Особливо ницим виявом антикультури є вживання брутальних слів. «Нецензурщина», вульгаризми, сленги заповнили мовний простір. Із їх

великої кількості наведемо лише деякі: впадло – ліньки; бабки – гроші; повна лажа (торба) – неприємність; чувак – хлопець; чувиха – дівчина; пофіг – все одно, байдуже; фігово – погано; блін – невдоволення; фільтруй базар – контролюй своє мовлення; відмазка – відмова та ін. Марнослів'я є вершиною людського безкультур'я, неповага не лише до інших, а передусім неповага самого себе і Господа.

Брудні слова – зневага Духа,
Зі Словом Божим – не жартуй!
Ти мудре Слово завжди слухай,
Погане – просто не почуй...

«Бар'єрами» доброчесності є також факти **НЕСПРАВЕДЛИВОСТІ**, **ФАЛЬШІ**, вони ранять душу вихованця, вбивають їх радість, добру надію, викликають почуття невдоволеності, пригніченості тощо. Не меншим бар'єром на шляху доброчесності є **КОРИСЛИВІСТЬ**, яка здатна набувати різних форм і видів. До цих «бар'єрів» додається **БЕЗВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ** педагога, його **БАЙДУЖІСТЬ** до долі вихованців. Про високий смисл відповідальності, її зв'язок із доброчесністю геніально писав І. Котляревський в «Енеїді»:

Еней один не роздягався,
Еней один не спочивав,
Він мислив, думав, умудрявся,
Бо сам за все і **ОДВІЧАВ!**
Як Турна – ворога побити,
І як Латина ускромити,
І заспокоїти народ!

Про шляхи подолання цих та інших перешкод в освітньому процесі, спрямованому на вияв педагогічної доброчесності мова йтиме у наступних лекціях.

Висновок

Культура спілкування є складним, багатоплановим процесом встановлення й розвитку контактів між людьми, що породжуються потребами в спільній діяльності, включають у себе обмін інформацією, вироблення єдиної стратегії взаємодії, сприйняття й розуміння іншої людини. Культура спілкування забезпечується сукупною дією багатьох факторів: моральних, психологічних, соціокультурних, «технологічних». Найбільш тісно рівень культури спілкування пов'язаний з моральними установками, цінностями, комунікативними ідеалами й стереотипами – з тим, що становить поняття моральної культури.

Рекомендована література

1. Библер В. С. От наукоучения – к логике культуры: Два философских введения в двадцать первый век. – М.: Политиздат, 1990. – 413 с.
2. Васянович Г. П. Педагогічна етика: навчальний посібник. – Львів: Норма, 2003. – 320 с.
3. Васянович Г. П. Педагогічна естетика: навчальний посібник. – Львів: Норма, 2021. – 464 с.
4. Островський В. Знання мови необхідно кожному// Огієнко І., Чайковський А., Островський В., Мандюкова Яр. Вчимося рідної мови. – Жовква: Друкарні оо. Василян, 1993. – С. 20-23.
5. Семиченко В. А., Заслуженюк В. С. Мистецтво взаєморозуміння. Психологія та педагогіка сімейного спілкування: Навчальний посібник. – 2-ге видання. – К.: Веселка, 1993. – 214 с.
6. Сухомлинський В. О. Сто порад учителю// Вибрані твори в 5 т. Т. 2. – К.: «Рад. шк.», 1976. – С. 419-654.
7. Федик О. Мова як духовний адекват світу (дійсності). – Львів: «Місіонер», 2000. – 300 с.